

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

XIII. ADVENTNÍ KULATÝ STŮL

Osmanské nebezpečí a střední Evropa v raném novověku:

kulturní zkušenost, inspirace i protipól



Ilustrace pocházejí z: Herzogin Anna Amalia Bibliothek Weimar: *[Reiter-, Pferde- Schlachtszenen]*, sign. Ku 4° III Q – 160.

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice
si vás dovoluje pozvat na

XIII. Adventní kulatý stůl
na téma

Osmanské nebezpečí a střední Evropa v raném novověku: kulturní zkušenost, inspirace i protipól (k 500. výročí bitvy u Moháče)

pořádaný dne 4. prosince 2026 na budově Titan (Stavařov 83)
v kampusu UPCE

PROGRAM

9.30–9.40	**Zahájení konference**
I. Událost, zpráva a paměť: dobová svědectví a práce s informacemi	
9.40–10.10	**PhDr. Zdeněk Vybíral, Ph.D.** (Husitské muzeum v Táboře) *Skutečnost a fikce v dobových pramenech o bitvě u Moháče*
10.10–10.40	**doc. PhDr. Pavol Maliniak, Ph.D.** (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici) *„Po smrti pána kráľa...“ Bitka pri Moháči v historickej pamäti nižších sociálnych vrstiev*
10.40–11.10	**Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D.** (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) *Smrt prince Mustafy a další utajované zprávy v ručně psaných novinách*
11.10–11.25	Přestávka na kávu (15 min)
II. Turek jako nepřítel: Válka, politika a společnost	
11.25–11.55	**Mgr. Tomáš Sterneck, Ph.D.** (Historický ústav AV ČR) *Turecká, nebo vojenská hrozba? Boje s osmanskou říší a předbělohorská moravská společnost*
11.55–12.25	**Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.** (Univerzita Pardubice) *Turecká otázka v době vlády krále a císaře Matyáše Habsburského*
12.30–14.00	Přestávka na oběd (90 min) Restaurace Na Cibulce

III. Obraz druhého: Víra, umění a kulturní reprezentace	
14.00–14.30	**Mgr. Jan Baťa, Ph.D.** (Univerzita Karlova) *Písně proti Turku v předbělohorské hymnografii českých zemí*
14.30–15.00	**Mgr. Vladislava Říhová Ph.D.** (Univerzita Pardubice) a **Mgr. Pavel Waisser, Ph.D.** (Univerzita Palackého v Olomouci) *Turecké motivy ve výtvarných konceptech českých zemí 16. století*
15.00–15.30	**Mgr. Hana Ferencová, Ph.D.** (Univerzita Palackého v Olomouci) *Mezi hrozbou a fascinací: Turci, islám a kulturní jinakost na raně novověkém anglickém jevišti*
15.30–15.45	Přestávka na kávu (15 min)
IV. Obraz sebe sama: Osmanská hrozba jako prostředek utváření paměti a identity	
15.45–16.15	**Mgr. Pavel Lasztovicza** (Univerzita Palackého v Olomouci) *Války s Turky v paměti barokní šlechty: případ moravských Žerotínů*
16.15–16.45	**doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.** (Univerzita Pardubice) *Utváření identity johanity. Příklad fra Franze Zikmunda hraběte z Thunu na počátku 60. let 17. století*
16.45–17.00	**Zakončení konference**

ANOTACE

Jan Baťa (Univerzita Karlova v Praze)

Písně proti Turku v předbělohorské hymnografii českých zemí

Hudební památky s protitureckou tematikou stojí spíše na okraji muzikologického zájmu. Důvodem je jejich specifičnost a fakt, že dosud nebyly souhrnně sepsány. Předkládaný příspěvek se pokusí přehlédnout pouze jednu, zato však výraznou část tohoto zvláštního repertoáru, jímž je bohatý korpus protitureckých duchovních písní v bohemikálních pramenech.

Hana Ferencová (Univerzita Palackého v Olomouci)

Mezi hrozbou a fascinací: Turci, islám a kulturní jinakost na raně novověkém anglickém jevišti

Raně novověké anglické drama nabízí mimořádně bohatý soubor reprezentací Osmanské říše, Turků a muslimských postav. Příspěvek se zaměří na obecnější způsoby, jimiž anglické divadlo přelomu 16. a 17. století vytvářelo a zprostředkovávalo představy o islámu a osmanském světě. Vedle tradičního obrazu „tureckého nebezpečí“, náboženského konfliktu a kulturní jinakosti bude pozornost věnována také ambivalentnějším podobám této reprezentace, v nichž se obavy z osmanské moci prolínaly s fascinací politickou silou, bohatstvím, exotikou a kulturní odlišností. Příspěvek představí hlavní tematické a interpretační okruhy spojené s tzv. Turk plays – zejména otázky náboženské identity a konverze, moci a impéria, diplomacie a mezikulturního kontaktu – a zároveň poukáže na význam divadelního prostoru, materiální kultury a performance pro utváření obrazu „Východu“. Na vybraných příkladech ukáže, že raně novověké anglické jeviště nenabízelo jednotný obraz muslimského světa, ale prostor, v němž se střetávaly stereotypy, obavy, zvědavost i fascinace.

Jiří Kubeš (Univerzita Pardubice)

Utváření identity johanity. Příklad fra Franze Zikmunda hraběte z Thunu na počátku 60. let 17. století

Řád sv. Jana zaujímal mezi malými italskými státy raného novověku specifické postavení. To bylo částečně dáno strategickou polohou Malty, která zajišťovala blízkost severní Afriky a Levanty. Zásadní význam však mělo především náboženské poslání řádu, jehož kořeny sahaly do středověkého období křížových výprav. Jednou ze základních povinností johanitů byla ochrana křesťanských poutníků a obrana křesťanských území před muslimskými útoky. Při naplňování tohoto poslání se řídili principem „meče a štítu“: „mečem“ byla jejich válečná flotila, která každoročně vyplouvala na tzv. „karavany“. Tomuto účelu odpovídal také způsob přípravy nových členů řádu. V 17. století museli nově přijatí členové absolvovat čtyři šestiměsíční období služby na moři na palubách řádových galér.

Navzdory významu těchto karavan víme poměrně málo o jejich průběhu a o tom, jak je vnímali mladí rytíři. Na základě nedávno objeveného deníku, který podrobně zachycuje první

karavanu mladého Franze Zikmunda hraběte z Thunu v roce 1660, a dalších pramenů z 60. let 17. století tato studie zkoumá, jakým způsobem si středoevropský aristokrat osvojoval identitu johanity. Tvrdím, že tato proměna představovala dlouhodobý proces, který zdaleka nekončil profesními sliby a předáním řádového pláště. Analýza pramenů ukazuje, že tento proces zahrnoval přinejmenším čtyři další aspekty: osvojení ceremoniálních pravidel a obranu suverenity Řádu sv. Jana, vytváření mentální mapy pohraničních oblastí mezi křesťanskou a muslimskou civilizací, získávání odborných znalostí a zkušeností v oblasti námořních operací a osvojení schopnosti účastnit se bojových střetů s muslimskými silami.

Pavel Lastovicza (Univerzita Palackého v Olomouci)

Války s Turky v paměti barokní šlechty: případ moravských Žerotínů

Blízké sousedství Osmanské říše znamenalo pro šlechtu habsburské monarchie velkou výzvu a není proto překvapivé, že i urozená společnost českých zemí se s touto skutečností musela po dlouhou dobu vyrovnávat. Nejinak tomu bylo v případě rodu Žerotínů. V bojích s Turky a muslimy se jeho představitelé s různou intenzitou angažovali od bitvy u Moháče a tato transgenerační zkušenost se také propsala do utváření vlastní rodové paměti. Žerotínská perspektiva je však o to zajímavější, že ačkoliv účast na střetech s *„dědičným nepřítelem křesťanstva“* zdaleka nepředstavovala páteř konstrukce rodové identity, nebyla v rámci komemorativních rodových strategií opomíjena. Příspěvek se zaměří na způsoby, jimiž si barokní Žerotínové připomínali své udatné předky a příbuzné, a na významy, které těmto vojenským zkušenostem zpětně přisuzovali. Pozornost bude věnována zejména tomu, jak se vzpomínka na *„tureckého krvavého psa“* uplatňovala v rodové historiografii a dalších formách šlechtické reprezentace, přičemž stranou nezůstanou ani úzké vazby, které rod od počátku 18. století pěstoval s řeholním Řádem Nejsvětější Trojice pro vykupování zajatců.

Pavol Maliniak (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)

„Po smrti pána kráľa...“ Bitka pri Moháči v historickej pamäti nižších sociálnych vrstiev

Výsluchy svedkov počas súdnych sporov v Uhorsku v 16. storočí obsahujú aj vzácne záznamy o smrti uhorského kráľa Ľudovíta II. a o bitke pri Moháči. Predvolávanie svedkov, obvykle mužov vo vyššom veku, poskytovalo možnosť na pripomínanie udalosti, oživovanie spomienok, ale aj možnú manipuláciu pri opisovaní pomerov vo vzďaľujúcej sa minulosti. Výpovede nižšie postavených šľachticov a sedliakov opisovali stav (vlastnícke vzťahy, priebeh hraníc území) všeobecne pred smrťou, alebo po smrti kráľa. V inom kontexte odkazovali na situáciu pred moháčskou bitkou, keď podmienky v regióne priamo poznačila smrť zemepána. Uvedené, mierne sa odlišujúce formy spomínania na zlomovú udalosť, uvádzajú série svedectiev prevažne negramotných svedkov z okolia miest Krupina z roku 1543 a Brezno z roku 1560. Medzigeneračnú pamäť dokumentuje svedecká výpoveď z okolia mesta Nitra z roku 1593. Opisuje prekvapujúco presný podiel obetí konkrétnej vojenskej jednotky. Naznačuje pretrvávanie poznatkov a predstáv v kolektívnej a následne v individuálnej pamäti obyvateľov nešľachtického pôvodu. Povedomie o dopade bitky na miestne pomery mohli udržiavať miestne orálne podanie, rodinné väzby svedkov a schopnosť fixácie spomienok. Iný príklad

pripomínania udalosti pochádza z Moravy, z Uherského Brodu. Memoriálny zápis z roku 1581 uvádza smrť starca, účastníka bitky pri Moháči. Jeho neobvyklé zranenie poskytuje protichodné možnosti interpretácie. Vyjadruje zároveň špecifické, ústne tradované poznatky.

Kateřina Pražáková (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)

Smrt prince Mustafy a další utajované zprávy v ručně psaných novinách

Příspěvek se zaměřuje na způsoby získávání utajovaných zpráv z Osmanské říše a na jejich následné šíření prostřednictvím ručně psaných novin v polovině 16. století. Tento proces sleduje na mimořádném případu pádu a zavraždění Mustafy, nejstaršího syna a předpokládaného následníka sultána Sulejmana I. Mustafa měl významné postavení a těšil se značné důvěře armády, zejména janičářů. Z dosud ne zcela objasněných důvodů však upadl v nemilost a byl v říjnu 1553 na příkaz svého otce zavražděn.

Událost představovala závažný zásah do poměrů vládnoucí dynastie a zároveň vyvolala napětí v armádě. Osmanská strana se proto snažila informace o incidentu před křesťanskými vyslanci a obchodníky utajit. Přesto se během několika následujících týdnů objevily poměrně podrobné zprávy o Mustafově smrti v několika ručně psaných novinách. Pozornost bude věnována tomu, jaké informace jejich autoři dokázali získat, jakým způsobem se snažili ověřit jejich pravdivost a jak celou událost interpretovali a komentovali.

Tomáš Sterneck (Historický ústav AV ČR)

Turecká, nebo vojenská hrozba? Boje s osmanskou říší a předbělohorská moravská společnost

Každodennost obyvatel Markrabství moravského, země nacházející se v sousedství „horké“ uherské půdy, byla v 16. a na počátku 17. století v mnoha směrech bezprostředně poznamenána permanentní tureckou hrozbou. Intenzita jejího prožívání se v průběhu času přirozeně měnila, nicméně militarizace, fiskální tlaky a další fenomény související s obranou proti Turkům představovaly dlouhodobý rámec fungování moravské předbělohorské společnosti. Příspěvek se proto právě na příkladu Moravy zamýšlí nad různými formami vypořádávání se se strachem z osmanské expanze. V souvislosti s doloženými reakcemi na tehdejší vojenské kampaně vyvstává otázka, zda byly pro současníky důležitější obavy z Turků coby „úhlavních“ alias „dědičných“ nepřátel křesťanstva, nebo strach z ozbrojenců zapojených do vleklého zápolení bez ohledu na jejich příslušnost k té či oné válčící straně.

Petr Vorel (Univerzita Pardubice)

Turecká otázka v době vlády krále a císaře Matyáše Habsburského

Arcikníže Matyáš Habsburský se osobně zasloužil o uzavření míru s Osmanskou říší (1606), kterou byl na čas ukončen dlouhodobý konflikt na uherské frontě. To se významným způsobem projevilo na dalším (výrazně sníženém) financování vojenských aktivit v této oblasti v následných letech. Jako panovník se král a císař Maxmilián pokoušel udržet mírový stav s Osmanskou říší formou diplomatických aktivit i velkých finančních darů tureckým

hodnostářům. V oblasti vnitřní politiky se však zároveň pokoušel (neúspěšně) využít potenciální hrozby ze strany Osmanské říše k požadavkům na finanční příspěvky ze strany říšských stavů, jejichž prostřednictvím mělo být operativně sanováno nezvládnutelné zadlužení Habsburské monarchie.

Zdeněk Vybíral (Husitské muzeum v Táboře)

Skutečnost a fikce v dobových pramenech o bitvě u Moháče

Příspěvek charakterizuje prameny, které popisují závěr vlády Ludvíka II. v Uhrách a bitvu u Moháče, zamýšlí se nad jejich vztahem k popisovaným skutečnostem. Zejména se zaměřuje na prameny týkající se výsledku bitvy a smrti krále. Zkoumá vzájemné rozpory ve zprávách, jež tyto prameny přinášely, snaží se určit smysl a směřování jejich svědectví – jakému publiku byly určeny a proč se v nich objevují i zjevné výmysly. Některá dobová svědectví, zejména o posledních chvílích krále a nalezení jeho těla, si přímo protiřečí. Zkusíme se zamyslet nad tím, jak může historik posoudit jejich důvěryhodnost.

Pavel Waisser, Vladislava Říhová (Univerzita Palackého, Univerzita Pardubice)

Turecké motivy ve výtvarných konceptech českých zemí 16. století – putování do Svaté země a další nábožensko-politická témata v dekoracích povrchů architektury

V souvislosti s oživením idejí křížových výprav po pádu Konstantinopole roku 1453 a jejich propojením s politicko-militaristickou ideologií se ve vizuální kultuře začaly etablovat až archetypální koncepty, které tuto linii křesťanského rytířství odrážely podprahově i přímo. Výrazný akcent přitom představoval obraz tureckého nepřítele. Dokládají to například sestava devíti hrdinů, archetypy starozákonních hrdinů či legenda o svatém Kříži. Ve výtvarných konceptech se přitom soudobě neodrážejí pouze motivy bitev a aktualizace křesťanského hrdinství (mj. také torfeje, maskarony, portréty Sulejmana Nádherného v galeriích slavných osobností), vedle obav z osmanské expanze se rozvíjela také snaha poznat vzdálený svět a jeho náboženské i politické souvislosti. Významným fenoménem byly poutě do Svaté země, často završené pasováním na rytíře v chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě. Přestože božehrobští rytíři mají v českém prostředí své odborné zpracování, poznání tohoto fenoménu v 15. a 16. století zůstává neúplné. Nové možnosti nabízí analýza výtvarných konceptů, která umožňuje reinterpretovat například některé partie fasád zámků v Adršpachu a Červené Řečici a sledovat, jak se poutě do Svaté země zapisovaly do rodové paměti. Rozvoj knihtisku a reprodukční grafiky v 16. století zároveň poskytuje rozsáhlý srovnávací obrazový materiál. Analýza interpiktoriálních vztahů v kombinaci s tradiční heuristikou tak může odhalit dosud neznámé souvislosti a přispět k hlubšímu pochopení náboženských, politických a kulturních významů dekorací architektury českých zemí.